

М. Шевченко

2000

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ОБРАЗОТВОРЧА СПАДЩИНА

Редакційна колегія:

М. Г. Жулинський (голова),

М. П. Бондар, О. В. Боронь (відповідальний секретар),

С. А. Гальченко, П. Ю. Гриценко, Г. А. Скрипник,

В. Л. Смілянська (заступник голови), Д. В. Стус, Н. П. Чамата

ШЕВЧЕНКІВСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ОБРАЗОТВОРЧА
СПАДЩИНА

Загальна редакція
Олександра Бороня

УДК 821.161.2Шев-92:75/76
ШЗ7

Друкується за ухвалою вченої ради
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
(протокол № 1 від 7 лютого 2023 р.)

Наукове редагування
Марина Юр

Науковий консультант проекту
Сергій Гальченко

В оформленні видання використано матеріали
з фондів Національного музею Тараса Шевченка

Шевченківська енциклопедія: Образотворча спадщина / загальна редакція : О. В. Боронь, редакційна колегія : М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар [та ін.]. — Київ : НАН України ; Видавництво Ліра-К, 2023. — 676 с. : іл.; кольор. вклейка.

ISBN 978-617-14-0057-3

ISBN 978-617-520-439-9

У виданні зібрано статті, в яких наведено основну інформацію про майже всі відомі, в тому числі й неznайдені, твори живопису і графіки Шевченка, провідні жанри його образотворчої спадщини, її визначальні художні особливості.

Для науковців, студентів-філологів, учнів старших класів середньої школи.

УДК 821.161.2Шев-92:75/76

ISBN 978-617-14-0057-3
ISBN 978-617-520-439-9

© Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2023
© Видавництво Ліра-К, 2023

Від редакційної колегії

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України до 200-річчя від дня народження геніального поета і художника приурочив видання «Шевченківської енциклопедії» в 6 томах (2012—2015) — унікального дослідницького і довідкового проекту, в якому аналітично відображено здобутки шевченкознавства за півтора століття. У цій персональній енциклопедії завдяки застосуванню традиційних і новітніх методик і стратегій проаналізовано всю літературну й образотворчу спадщину Тараса Шевченка, детально висвітлено його біографію, місця перебування, оточення, побут, розглянуто документи, пов'язані з навчанням, проживанням, арештом і засланням митця, мемуари, історію видання творів, вшанування пам'яті Шевченка, рецепції його творчості, зв'язки із зарубіжними літературами і мистецтвом тощо.

«Шевченківська енциклопедія» загалом містить понад 6300 статей різного обсягу — від короткої довідки до розлогого монографічного дослідження з певної проблеми, 5800 ілюстрацій, із яких 453 — на кольорових вклейках. Загальний обсяг — 5360 сторінок (646 обліково-видавничих аркушів). Видання здійснено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга», у продаж, на жаль, не надходило, розподілялося серед бібліотек і окремих організацій. Оскільки наклад кожного тому лише 2000 примірників, а попит на це видання величезний, редакційна колегія ухвалила рішення здійснити передрук «Шевченківської енциклопедії» у вигляді окремих томів, кожен із яких становить певний тематичний блок. Вже випущено томи «Шевчен-

ківська енциклопедія. Літературні твори» (2016), «Шевченківська енциклопедія. Тарас Шевченко та його сучасники» (2021), «Шевченківська енциклопедія. Теорія літератури. Мова» (2021).

Вашій увазі, шановні читачі, пропонується видання статей про образотворчу спадщину. Порівняно з шеститомником поклики уніфіковано за останнім Повним зібранням творів Шевченка у 12 томах, публікацію образотворчої спадщини у якому на час підготування енциклопедії ще не було завершено. Мірою можливого так само узгоджено датування творів, скориговано їх назви, у разі принципових розбіжностей наведено кілька варіантів (у квадратних дужках — попередню або альтернативну назву). Виправлено помічені помилки і фактичні неточності.

Гасло кожної статті пишеться великими літерами напівжирним шрифтом. Курсивом виділено прізвища авторів наукових праць у середтекстових посиланнях і у підстатейній бібліографії (під заголовком *Лит.*). Якщо видання введено до підстатейної бібліографії, то до цитати в тексті зазначаємо в круглих дужках прізвище, ініціал автора і сторінку (або перше слово назви і сторінку). Джерела у підстатейній бібліографії розміщуються за хронологією першодруку (або за датою написання неопублікованих праць). Цитати з текстів Шевченка подано так: до поетичних наводиться назва; до прозових — том і сторінка (напр.: 4, 230), до цитат із Щоденника й листів — дата запису чи листа.

*Микола Жулинський,
голова редакційної колегії,
академік НАН України*

Основні скорочення

акад. — академік (із прізвищем)	ін. — інший
академ. — академічний	ін-т — інститут
альб. — альбом	істор. — історичний
альм. — альманах	і т. д. — і так далі
арх. — архів, архівний	і т. ін. — і таке інше
археол. — археологічний	і т. п. — і тому подібне
архіт. — архітектор (із прізвищем), архітектурний	канд. — кандидат
б-ка — бібліотека	кін. — кінець
біогр. — біографічний	кн. — книжка
бл. — близько	кол. — колишній
буд. — будинок	літ. — літературний
в т. ч. — в тому числі	л-ра — література
Вибр. тв. — Вибрані твори	м. — місто (з назвою)
вид. — видання	м. — море (з назвою)
вип. — випуск	маляр. — малярський
відом. — відомості	мемор. — меморіальний
військ. — військовий	мист. — мистецький
всеукр. — всеукраїнський	мист-во — мистецтво
вул. — вулиця (з назвою)	міфолог. — міфологічний
газ. — газета	муз. — музичний, музика
ген. — генерал, генеральний	навч. — навчальний
геогр. — географічний	надрук. — надрукований
гол. — головний	напр. — наприклад
губ. — губернія (з назвою), губернський, губер- натор (із прізвищем)	наук. — науковий
держ. — державний	наук.-досл. — науково-дослідний
див. — дивіться	нац. — національний
до н. е. — до нашої ери	не пізн. — не пізніше
докл. — докладніше	не ран. — не раніше
докум. — документальний	о. — острів (з назвою)
доп. — доповнений	обл. — область, обласний
драм. — драматичний (літ. рід)	образотв. — образотворчий
друк. — друкований	опубл. — опублікований
економ. — економічний	офіц. — офіційний
етногр. — етнографічний	п-в — півострів
європ. — європейський	пд. — південний
журн. — журнал	пед. — педагогічний
заг. — загальний	пер. — переклад (рубрика)
зб. — збірник, збірка	передм. — передмова
зокр. — зокрема	перекл. — переклад
Зх. — Захід	пн. — північний
зх. — західний	пов. — повіт (з назвою), повітовий
ім. — імені (з прізвищем)	Повне зібр. тв. — Повне зібрання творів
	пол. — половина

поліграф. — поліграфічний
 політ. — політичний
 Полн. собр. соч. — Полное собрание сочинений
 попул. — популярний
 пор. — порівняйте
 поч. — початок, початковий
 прибл. — приблизно
 прим. — примірник (з цифрою)
 прим. — примітка (з вказівкою на автора чи в якому виданні)
 прізви. — прізвище
 прогрес. — прогресивний
 проф. — професор
 профес. — професійний
 псевд. — псевдонім
 публ. — публікація
 р. — річка (з назвою)
 ред. — редакція, редактор, редагований, редагування
 реліг. — релігійний
 республ. — республіканський
 р-н — район
 розд. — розділ
 с. — село (з назвою),
 сторінка (з цифрою)
 св. — святий (з іменем)
 серед. — середина (року, років, століття)
 смт — селище міського типу (з назвою)
 соц. — соціальний
 Соч. — Сочинения
 ст. — стаття (з назвою), станція (з назвою), століття (з араб. цифрою)
 Сх. — Схід
 сх. — східний
 с-ще — селище
 Т. — том
 т. зв. — так званий
 т. ч. — таким чином
 табл. — таблиця
 Тв. — Твори (у підстатейній бібліографії)
 т-во — товариство (організація)
 театр. — театральний
 тис. — тисяча, тисячоліття (з цифрою)
 ун-т — університет
 уч-ще — училище

філос. — філософський
 фольклор. — фольклорний
 ф-т — факультет
 х. — хутір (із назвою)
 худож. — художній
 центр. — центральний
 церк. — церковний
 цит. — цитується, цитування
 Ч. — частина
 Ч. — число (на позначення номера періодичного видання — із цифрою)
 шевч. — шевченківський

Скорочення назв областей

Волин. — Волинська
 Київ. — Київська
 Одес. — Одеська
 Полтав. — Полтавська
 Сум. — Сумська
 Терноп. — Тернопільська
 Харків. — Харківська
 Херсон. — Херсонська
 Черкас. — Черкаська
 Черніг. — Чернігівська

Скорочення прикметників за національністю

австр. — австрійський
 англ. — англійський
 вірм. — вірменський
 грец. — грецький
 естон. — естонський
 євр. — єврейський
 каракалп. — каракалпакський
 лат. — латинський
 лит. — литовський
 нідерл. — нідерландський
 нім. — німецький
 польс. — польський
 рос. — російський
 тур. — турецький
 туркм. — туркменський
 укр. — український

франц. — французький
швейц. — швейцарський

Скорочуються також прикметники на -ський, -зький, -цький.

Абревіатури

АМ — Академія мистецтв у Петербурзі
АНУ — Академія наук України, тепер НАНУ
АН Української РСР — Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки

БМШ — Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка (Київ)

ВІМШ — Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка (1924—34), тепер НМІУ

ГКШ — Галерея картин Т. Г. Шевченка (Харків)

ДІМ — Державний історичний музей (Москва)

ДМОМ — Державний музей образотворчого мистецтва (Харків, до 1965)

ДМОМП — Державний музей образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна (Москва)

ДМУОМ — Державний музей українського образотворчого мистецтва (до 1994), тепер НХМУ

ДМШ — Державний музей Тараса Шевченка (до 2001), тепер НМТШ

ДРМ — Державний Російський музей (СПб.)

ДТГ — Державна Третьяковська галерея (Москва)

ІЛ — відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ; також — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ

ІМФЕ — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ

ІРЛІ — Інститут російської літератури (Пушкінський дім) РАН

ІТШ — Інститут Тараса Шевченка (Харків; з 1936 — ІЛ)

КММ — Київський міський музей, Київський художньо-промисловий і науковий музей імператора Миколи Олександровича (до 1919)

НАНУ — Національна академія наук України

НБУВ — Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НМАШ — Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького (з 2005)

НМТШ — Національний музей Тараса Шевченка (Київ)

НТШ — Наукове товариство ім. Шевченка

НХМУ — Національний художній музей України (Київ, з 1997)

ОХМ — Одеський художній музей

ПДМ — Перший державний музей (1919—24)

РДАЛМ — Російський державний архів літератури і мистецтва (Москва)

РДБ — Російська державна бібліотека (Москва)

РДІА — Російський державний історичний архів (Санкт-Петербург)

РНБ — Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург)

РФ — Російська Федерація

СХМ — Сумський художній музей

УАН — Українська академія наук

УВАН — Українська вільна академія наук

ХХМ — Харківський художній музей (з 1965)

ЦДІАК — Центральний державний історичний архів України в Києві

ЦДІАУ — Центральний державний історичний архів України (Львів)

ЦІМШ — Центральний історичний музей ім. Т. Шевченка (1934—35)

ЦНБ — Центральна наукова бібліотека АН УРСР (1965—88, з 1988 — ЦНБ ім. В. І. Вернадського; з 1996 — НБУВ, Київ)

ЧІМ — Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського (з 1991); 1923—34 — Чернігівський державний музей; 1934—91 — Чернігівський державний історичний музей

ЧМТ — Музей українських старожитностей ім. В. В. Тарновського Чернігівського губернського земства (1902—23)

ШНЗ — Шевченківський національний заповідник

Бібліографічні скорочення

Біографія 1984 — Бородин В. С., Кирилюк Є. П., Смілянська В. Л., Шабліовський Є. С., Шубравський В. Є. Т. Г. Шевченко: Біографія. К., 1984.

Большаков 1971 — Большаков Л. Н. Літа невольничі: книжка пошуків і досліджень про Шевченка періоду заслання. К., 1971.

Большаков 1977 — Большаков Л. Н. «Їхав поет із заслання...»: Пошуки. Роздуми. Дослідження. К., 1977.

Бутаков — *Дневные* записки плавання А. Н. Бутакова на шхуні «Константин» для дослідження Аральського моря в 1848—1849 гг. Ташкент, 1953.

Горленко 1886 — Горленко В. П. Альбомы и рисунки Шевченка в собрании В. В. Тарновского // *КС*. 1886. № 2.

Горленко 1888 — В. Г. [Горленко В. П.] Картины, рисунки и офорты Шевченка // *КС*. 1888. № 6.

Документи — Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814—1861. Вид. 2-ге, перероб. та доп. / Упоряд. Л. І. Внучкова, О. І. Поляничко, Є. О. Серета, В. О. Судак. К., 1982.

Епістолярій — Епістолярій Тараса Шевченка. У двох книгах. Упорядкували С. А. Гальченко, Г. В. Карпінчук, науковий редактор О. В. Боронь; передмова М. Х. Коцюбинської; коментарі В. С. Бородіна, В. П. Мовчанюка, М. М. Павлюка та ін. Кн. 1, 1839—1857. Кн. 2, 1857—1861. Харків: Фоліо, 2020.

Жур 1970 — Жур П. Третя зустріч: Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну. К., 1970.

Жур 1972 — Жур П. Шевченківський Петербург. К., 1972.

Жур 1979 — Жур П. Літо перше: з хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. К., 1979.

Жур 1985 — Жур П. Дума про Огонь: З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. К., 1985.

Жур 1991 — Жур П. Шевченківський Київ. К., 1991.

Жур 2003 — Жур П. Труди і дні Кобзаря. К., 2003.

Журнал — Повне зібрання творів Тараса Шевченка / Ред. акад. С. Єфремова. К., 1927. Т. 4: Щоденні записки (Журнал).

«*Заповіт*» [Антол. пер.] — «Заповіт» мовами народів світу / Упоряд., прим. Б. Хоменка. К., 1989.

ЗІФВ — Записки Історично-філологічного відділу [ВУАН (УАН)].

ЗНТШ — Записки Наукового товариства імені Шевченка.

Каталог Музею Тарновського — Каталог Музея українських древностей В. В. Тарновського / Сост. Б. Д. Гринченко. Чернігов, 1900. Т. 2.

Кониський — Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Упоряд., прим., покажчики В. Л. Смілянської. К., 1991.

КС — Киевская старина

Листування — Повне зібрання творів Тараса Шевченка / Ред. акад. С. Єфремова. К., 1929. Т. 3: Листування.

ЛНВ — Літературно-науковий вістник.

ЛУ — Літературна Україна.

Малярські твори — Повне зібрання творів Тараса Шевченка / Упоряд. О. Новицький. [К., 1932. Т. 8:] Малярські твори.

Мокрицький — Дневник художника А. Н. Мокрицького / Составитель, автор вст. ст. и прим. Н. Л. Приймак. М., 1975.

Новицький — Новицький О. Тарас Шевченко як маляр. Л.; М., 1914.

НТЕ — Народна творчість та етнографія (з 2011 — Народна творчість та етнологія).

Збірник праць <...> наукової шевченківської конференції. Всі — К.

НШК 1/2 — першої і другої — 1954;

НШК 3 — третьої — 1955;

НШК 4 — четвертої — 1956;

НШК 5 — п'ятої — 1957;

НШК 6 — шостої — 1958;

НШК 7 — сьомої — 1959;

НШК 8 — восьмої — 1960;

НШК 9 — дев'ятої — 1961;

НШК 10 — ювілейної десятої — 1962;

НШК 11 — одинадцятої — 1963;

НШК 12 — дванадцятої — 1964;

- НШК 13* — ювілейної тринадцятої — 1965;
НШК 14 — чотирнадцятої — 1966;
НШК 15 — п'ятнадцятої — 1968;
НШК 16 — шістнадцятої — 1969;
НШК 17 — сімнадцятої — 1970;
НШК 18 — вісімнадцятої — 1971;
НШК 19 — дев'ятнадцятої — 1972;
НШК 20 — двадцятій — 1973;
НШК 21/22 — двадцять першої і двадцять другої — 1976;
НШК 23 — двадцять третьої — 1979;
НШК 24 — двадцять четвертої — 1982;
НШК 25 — двадцять п'ятої — 1983;
НШК 26 — двадцять шостої — 1984;
НШК 27 — двадцять сьомої — 1989.
- Матеріали двадцять восьмої і двадцять дев'ятої наукових шевченківських конференцій друком не виходили
- НШК 30* — XXX наукова шевченківська конференція: Тези і матеріали. Донецьк, 1993.
НШК 31 — XXXI наукова шевченківська конференція: Матеріали. Луганськ, 1994.
НШК 32 — XXXII наукова шевченківська конференція: Матеріали. Луганськ, 1998.
НШК 33 — Тарас Шевченко і європейська культура: Збірник праць тридцять третьої наукової шевченківської конференції. К.; Черкаси, 2000.
НШК 34 — Матеріали 34-ї наукової шевченківської конференції: У 2 кн. Черкаси, 2003.
НШК 35 — Тарас Шевченко і народна культура: Збірник праць Міжнародної (35-ї) наукової шевченківської конференції: У 2 кн. Черкаси, 2004.
НШК 36 — Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи: Збірник праць Всеукраїнської (36-ї) наукової шевченківської конференції. Черкаси, 2007
НШК 37 — Збірник праць Всеукраїнської XXXVII наукової шевченківської конференції. Черкаси, 2009.
НШК 38 — Збірник праць Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. Черкаси, 2011.
- ПВТ: [У 16 т.]* — Повне видання творів Тараса Шевченка: [У 16 т.] Варшава; Л., 1934—1939.

ПЗТ: У 10 т. — Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 10 т. К., 1939—1964.

ПЗТ: У 12 т. — Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. К., 2001—2005. Т. 1—7.

Похилевич — Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. [К., 1864]. Біла Церква, 2009.

РЛ — Радянське літературознавство.

Світи 1991 — *Світи* Тараса Шевченка: 36 статей до 175-річчя з дня народження поета. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Л., 1991. [Т. 1]. (ЗНТШ. Т. 214).

СіЧ — Слово і Час.

Спогади 1958 — *Спогади* про Шевченка / Упоряд., комент. А. І. Костенка. К., 1958.

Спогади 1982 — *Спогади* про Тараса Шевченка / Упоряд. В. С. Бородіна, М. М. Павлюка. К., 1982.

Чалий — Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка (Звід матеріалів до його біографії) / Пер. з рос., комент. В. Смілянської. К., 2011.

ШС — *Шевченківський* словник: У 2 т. К., 1976—1977; К., 1978 [2-ге вид.]

ШСт 12 — *Шевченкознавчі студії*: 36. наук. праць. К., 2009. Вип. 12.

ШСт 13 — *Шевченкознавчі студії*: 36. наук. праць. К., 2011. Вип. 13.

Скорочення топонімів (у бібліографічних описах)

Українські:

Д. — Дніпропетровськ

К. — Київ

Л. — Львів

О. — Одеса

Т. — Тернопіль

Х. — Харків

Російські:

Лг. — Ленинград

М. — Москва

Пг. — Петроград

СПб., Пб. — Санкт-Петербург, Петербург

А

АБАЗИ АНАСТАСІЇ (?) ПОРТРЕТ (бристоль. папір, акварель, 22,5 × 18,1) Шевченко виконав 1837 у Петербурзі. Ліворуч олівцем авторська дата і підпис: «1837 Шевченко». На звороті внизу олівцевий напис І. Айзенштока, зроблений на поч. 1930-х на підставі свідчень попередніх власників: «Екатерина Абаза урожд. Нахимова». Зберігається у НМТШ (№ г—856). Існують різні версії щодо особи портретованої. Свою версію висловив С. Таранушенко, який 1926 першим із дослідників ознайомився у Харкові з портретом, що після смерті попереднього власника К. Бича-Лубенського зберігався у його племінниці Н. Савченкової. Таранушенко уперше опублікував його під назвою «Портрет жінки» у ст. «До питання про ранні акварельні портрети роботи Тараса Шевченка» (Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського. К., 1928), одночасно зауваживши у ньому спільні риси з «Портретом Є. Гребінки» (нині «Портрет невідомого», 1837), і висловив думку, що це парні портрети. Однак прийняти її заважають різні прийоми композивання та особливості зображення, відмінності колориту. Один із ранніх, до академ. творів Шевченка засвідчує передусім високопрофесійне володіння прозорим акварельним письмом. 1930 портрет надійшов до ІТШ з назвою «Портрет невідомої жінки». Ол. Новицький у підготовленому томі вид.: *Малярські твори* (С. 23. № 194) подав додаткову інформацію Айзенштока про те, що портретована — дочка письменника Я. Нахимова (Анастасія, в заміжжі Абаза). Портрет передано 1932 в ГКШ з назвою «Портрет К. Абази», 1948 — у ДМШ (нині

НМТШ). Уперше експоновано на Ювілейній шевч. виставці (Київ, 1939).

Тв.: ПЗТ: У 12 т. Т. 7. № 11.

Літ.: Таранушенко С. До питання про ранні акварельні портрети роботи Тараса Шевченка // *Ювілейний збірник на пошану акад. М. С. Грушевського*. К., 1928. [Т.] І; *Антонович Д. Т.* Шевченко як маляр // *ПВТ: [У 16 т.]*. Т. 12; *Таранушенко С. С.* Жіночий портрет Шевченка // *Вітчизна*. 1963. № 10. *Рубан В.* Український пор-

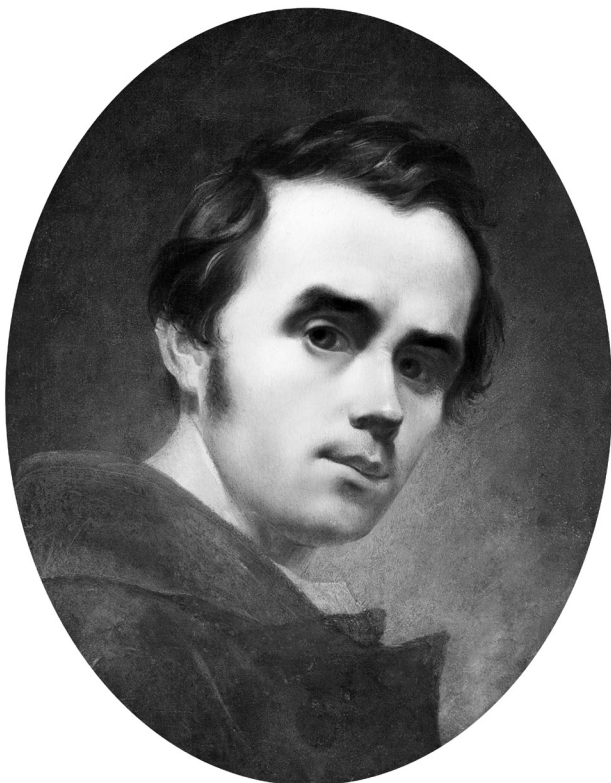

Портрет Анастасії Абази (?). Папір, акварель. 1837

третний живопис першої половини XIX століття. К., 1984; Яцюк В. Мистецька спадщина Шевченка в робочому зошиті «Шевченківської енциклопедії» // Відкритий архів. Щорічник матеріалів та досліджень з історії модерної української культури. К., 2004; Боронь О. Портрет Абази пензля Шевченка: ще раз про ідентифікацію зображеної // Дивослово. 2021. № 3 (передрук: Боронь О. Ніже тії коми... Студії над Шевченковою творчістю. К., 2022).

Ірина Вериківська

АВТОПОРТРЕТ 1840 (полотно, олія, 43 × 35, овал) Шевченко виконав у січ.—лют. 1840 у Петербурзі. Зберігається у НМТШ (№ ж—104). У погрудному портреті, закомпонованому в овалі, митець застосував принцип контрапосту — фігуру намальовано у профіль, голову повернено майже фронтально. Під час моделювання обличчя він вдало поєднав світлі відтінки багатой колірної гами й насичені темні у відтворенні волос-

Т. Шевченко. Автопортрет. Полотно, олія. 1840

ся, вбрання, тла, застосовуючи техніку пастозного накладання фарб і лесування. Акцентним в А. став червоний колір на вилозі одягу, тінях на обличчі, губах. За допомогою кольорового контрасту, посиленого освітленням у портреті, художник передав психологічний стан романтичної одухотвореності.

Про обставини створення портрета розповів Ф. Пономарьов у спогадах про Шевченка, опубл. 1880: «У кінці 1830-х і на початку 1840-х років ми майже не розлучалися. Він жив на острові, на 5-й лінії, будинок Г. Аренса, а я в Академії мистецтв, де мав майстерню, яку дали мені за успіхи в малюванні й ліпленні. Ця майстерня (колишня стара церковна ризниця) являла собою одну кімнату з антресолями. На цих антресолях мій бідолашний Тарас перебував під час тяжкої своєї хвороби <...>. Саме тоді він намалював олійними фарбами автопортрет (рисунок з нього виконаний К. О. Брожем на дереві й гравірований академіком Л. А. Серяковим)» (*Спогади 1982*, с. 67). У коментарях до ст. Ф. Пономарьова «Тарас Григорович Шевченко» уточнюється: «Шевченко мешкав тоді на 7-й лінії Васильєвського острова в будинку, що на лежав Генрієтті Іванівні Аренс (тепер 7-а лінія Васильєвського острова)» (*Спогади 1982*, с. 417). У журн. «Русская старина» поряд із спогадами Ф. Пономарьова ред. опублікував і Шевченків А. Зображення супроводжувалося підписом: «Тарас Шевченко в 1840 р.» (*Русская старина. 1880. № 3*). П. Жур з'ясував, що Шевченко, хворіючи, перебував у Пономарьова з другої пол. листоп. 1839 і вибув від нього не пізн. 5 берез. 1840; це дає змогу уточнити час написання А. в межах січ.—лют. 1840 (*Жур 1972*, с. 85—89).

Гравійоване зображення А. 1840 було вдруге вміщено у вид.: *Серяков Л. А. Русские деятели в портретах* (СПб., 1886), де зазначено: «Доданий портрет Т. Г. Шевченка є точним знімком з оригіналу, поясного живописного портрета, намальованого самим Шевченком у 1840 році, що є власністю редакції “Русской старины”». У наступні роки гравіюру багато разів подавали у різних вид. Уперше А. репрод. з оригіналу у вид.: *Новицький*

(Табл. 1). Відома спроба датувати А. 1843 роком (Гаско М. Про деякі «методи» наукових суперечок // *РЛ*. 1981. № 12. С. 70—71), однак цю версію було спростовано (Яцюк В. Шевченків автопортрет: гіпотези і докази // *Образотворче мистецтво*. 1988. № 2. С. 27—29). Уперше експоновано на виставці до 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка (Уч-ще живопису, скульптури та архітектури, Москва, 1911). А. належав О. Бахрушину, за його заповітом 1905 переданий у ДІМ; згодом зберігався в ІТШ, ГКШ, ДМШ (нині НМТШ).

Тв.: Юбилейная художественная выставка, посвященная 150-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко: Каталог. К., 1964; *ПЗТ: У 12 т.* Т. 7. № 19.

Літ.: Жур П. 3 біографії Шевченка 1831—1845 рр. // *НШК 12*; Затенацький Я. Т. Г. Шевченко // *Історія українського мистецтва: У 6 т.* К., 1969. Т. 4. Кн. 1; *Автопортрети Тараса Шевченка: Альбом*. К., 1973; Яцюк В. Шевченків автопортрет: гіпотези і докази // *Образотворче мистецтво*. 1988. № 2; Яцюк В. М. До атрибуції автопортретів Тараса Шевченка // *В літопис шани і любові*. К., 1989; Яцюк В. Авторове «Я» у малярстві поета // *СіЧ*. 1992. № 6; Яцюк В. Віч-на-віч із Шевченком: Іконографія 1838—1861 років. К., 2004.

Володимир Яцюк

АВТОПОРТРЕТ 1843 (папір, туш, 22,3 × 18) Шевченко створив 27—28 листоп. 1843 під час перебування у маєтку М. Репніна-Волконського в Яготині. Унизу аркуша тушшю зроблено авторський напис «1843» і «Т. Шевченко». На звороті — рисунок «Кобзар з поводитирем». Зберігається у ДМОМП (музей приватних колекцій, зб. І. Зільберштейна, № гр—315).

Художник намалював портрет, перебуваючи в полоні дум та образів щойно завершеної і присвяченої В. Репніній поеми «Тризна», яку дослідники називають «епіко-ліричною поемою-портретом» (Смілянська В. Образ автора в поемі Шевченка «Тризна» // *НШК 26*. С. 70). В. Репніна в листі до Ш. Ейнара від 27 січ. — 1/13 берез. 1844, опубл. 1914 М. Гершензоном, розповіла,

Т. Шевченко. Автопортрет
Папір, туш. 1843

що, віддаючи їй завершений рукопис поеми, поет пообіцяв наступного дня додати портрет автора (Русские пропилеи. М., 1916. Т. 2. С. 210). Рукопис було вручено княжні увечері 27 листоп. 1843 (*Жур 1979*, с. 190—194). А. 1843 за композицією дещо подібний до олійного А. 1840: такий самий ракурс, нахил голови та ін., що спричинилося до нині спростованого припущення, за яким графічний твір нібито був ескізом до олійного (Гаско М. Про деякі «методи» наукових суперечок // *РЛ*. 1981. № 12. С. 71—73). Однак художник фіксує зовсім іншу психологічну ситуацію. У доколінному портреті Шевченко зобразив себе за роботою і в такий спосіб передав цілком конкретизований у часі процес творчості. Окреслені лініями деталі інтер'єру кімнати, що правила Шевченкові за майстерню, надають творові камерності та водночас допомагають просторово виділити постать художника. Шевченко в А. 1843 — митець високої графічної культури, здатний мовою живого, точного, інколи несподіваного, нібито не-

дбало, але необхідного штриха створити цілісний образ і майстерно передати не тільки зовнішню схожість, а й стан високого емоційного піднесення.

В. Репніна зберігала подарований А. все життя, надала оригінал М. Чалому для фототипічного відтворення в його кн. «Жизнь и произведения Тараса Шевченка» (1882), де цей твір уперше згадано в л-рі. З друк. джерел відомо, що 1864 В. Репніна подарувала А. 1843 Чертковській б-ці в Москві. Проте з більшою вірогідністю можна вважати, що б-ці В. Репніна подарувала копію з подарованого їй А. 1843 або надала у тимчасове користування оригінал, який за нез'ясованих обставин знову повернувся до неї. Після смерті княжни портрет належав її вихованці Є. Орловій, у дочки котрої його 1935 придбав І. Зільберштейн і згодом подав на Ювілейну шевч. виставку в Києві (1939).

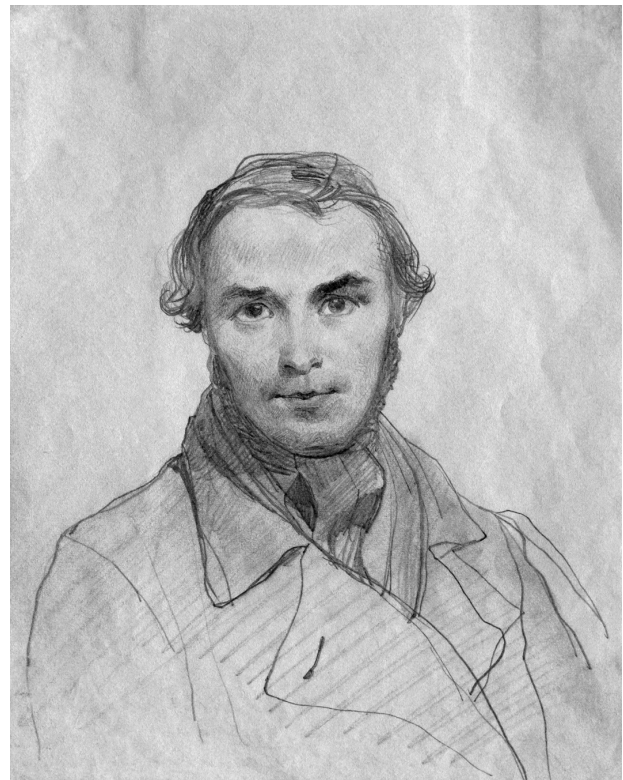
Тв.: ПЗТ: У 12 т. Т. 8. № 10.

Літ.: Чалий; Гершензон М. Т. Г. Шевченко и княжна В. Н. Репнина // Русские пропилеи. М., 1916. Т. 2; Бутник-Сіверський Б. До історії деяких малюнків Т. Г. Шевченка // Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка. К., 1959. Вип. 1; Яцюк В. Шевченків автопортрет: гіпотези і докази // Образотворче мистецтво. 1988. № 2; Яцюк В. Авторове «Я» у малярстві поета // СіЧ. 1992. № 6; Яцюк В. Віч-на-віч із Шевченком: Іконографія 1838—1861 років. К., 2004.

Володимир Яцюк

АВТОПОРТРЕТ 1845 (папір, олівець, 17,0 × 13,3) Шевченко виконав у кін. серп. — на поч. верес. 1845 у с. Потоках Канівського пов. Київ. губ., нині село Білоцерківського р-ну Київ. обл. На звороті внизу чорнилом рукою В. Тарновського (молодшого) напис: «Портреть Т. Шевченка сделанный имь самимъ въ зеркало до 1845 года въ с. Потокахъ Киев. губ. и подаренный своей куме Н. В. Тарновской». Зберігається у НМТШ (№ г—848).

У позбавленому репрезентативності портретному образі відтворено елегантний стан душі поета. Спокійне, рівномірно освітлене обличчя з до-

*Т. Шевченко. Автопортрет.
Папір, олівець. 1845*

вірою звернене до глядача — широко розкриті очі сповнено духовної енергії. Першу звістку про Шевченків А., схарактеризувавши його як «чудовий», «надзвичайно простий і виразний», подав В. Горленко у ст. «Альбомы и рисунки Шевченка в собрании В. В. Тарновского» (КС. 1886. № 2. С. 404). 1892 фототипію з нього вміщено у лютовому номері того ж часопису.

Уперше твір експоновано на виставці творів Т. Шевченка (Чернігів, 1929). З 1845 зберігався у сім'ї Тарновських; пізніше — у ЧМТ, ЧІМ, ГКШ, ДМШ (нині НМТШ).

Тв.: ПЗТ: У 12 т. Т. 8. № 42.

Літ.: Тарновский В. В. Мелочи из жизни Шевченка // КС. 1897. № 2; А[нтонович] Д. Завваги до автопортрету Шевченка з 1845—47 рр. // Шевченко Т. Чигиринський кобзар і Гайдамаки. 1844—1944. Гrefенгайнхен, 1945; Автопортрети Тараса Шевченка: Альбом. К., 1973; Жур 1985; Яцюк В. Рукою власною: Студії над

автопортретами Т. Г. Шевченка. К., 1992; *Яцюк В.* Віч-на-віч із Шевченком: Іконографія 1838—1861 років. К., 2004.

Володимир Яцюк

АВТОПОРТРЕТ 1845 (зі свічкою) (папір, олівець) Шевченко виконав у листоп. — груд. 1845 у с. В'юнищі Переяславського пов. Полтав. губ., потім Переяслав-Хмельницького р-ну Київ. обл., затоплене у зв'язку зі спорудженням Канівського водосховища. Місцеперебування не з'ясовано (див.: *ПЗТ: У 12 т.* Т. 8. № 209). Відомий за мемуарною л-рою та за створеним із нього в техніці офорта Автопортретом 1860 (зі свічкою).

Історію появи А. 1845 (зі свічкою) оповів у спогадах, уперше опубл. 1875, А. Козачковський: «Я просив намалювати мені його портрет. Він узявся за роботу і закінчив її, залишалася незначна обробка, тому, їдучи в Яготин до князя Рєпніна, він узяв портрет, пообіцявши мені незабаром надіслати його; це був портрет, зовсім не схожий на всі існуючі тепер; це був портрет не Т. Г. Шевченка, а портрет народного поета, вдало схоплений у хвилину його поетичного натхнення; на жаль, я не одержав його, і він втрачений безповоротно» (*Спогади 1982*, с. 77—78). Проте опис загубленого твору 1884 подав Б. Суханов-Подколзін: згадуючи серед малюнків із місткого портфеля «портрет молодика із свічкою в руці», мемуарист послався на слова Шевченка, який «сказав, що це його власний портрет, ним же самим давно колись намальований <...>. Він твердив, що свого часу портрет мав велику схожість з оригіналом» (*Спогади 1982*, с. 357—358). Тут, найвірогідніше, йшлося про портфель з малюнками й паперами Шевченка, відібраний у нього під час арешту 1847 і повернений з Третього відділу в січ. 1859. Зіставлення обох описів одного й того ж твору, а також наявність в *Альбомі 1845* (на звороті аркуша 10) начерку до нього, дає підставу вважати, що на прохання А. Козачковського Шевченко 1845 виконав саме А. зі свічкою. 1860 він відтворив його в техніці офорта, а оригінал, як довела Г. Паламарчук, 3 квіт. 1860 з дарчим

написом подарував Марку Вовчку, після смерті якої він зберігався в її родичів.

Літ.: Автопортрети Тараса Шевченка: Альбом. К., 1973; *Лобач-Жученко Б.* Літопис життя і творчості Марка Вовчка. 2-ге вид., доп. К., 1983; *Паламарчук Г.* У пошуках Шевченкового автопортрета // *РЛ*. 1987. № 6; *Яцюк В.* Рукою власною: Студії над автопортретами Т. Г. Шевченка. К., 1992; *Яцюк В.* Віч-навіч із Шевченком: Іконографія 1838—1861 років. К., 2004.

Володимир Яцюк

АВТОПОРТРЕТ 1847 (папір, олівець, 12,7 × 9,9) Шевченко виконав 23 черв. — не пізн. 11 груд. 1847 в Орську. Зберігається у НМТШ (№ г—910). Зображення закомпоновано на невеликому аркуші, близькому до розміру поштового конверта. Це дає підстави вважати, що портрет намальовано саме для А. Лизогуба й надіслано разом із листом від 11 груд. 1847, у якому йдеться: «Ви питаєте, чи покину я малювання. Рад я

Т. Шевченко. Автопортрет. Папір, олівець. 1847.